

Elvin Quliyev

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

**MƏHKUM OLUNMUŞ ŞƏXSLƏRİN VERİLMƏSİ CƏZA İCRA
HÜQUQUNUN MÜSTƏQİL BİR SAHƏSİ KİMİ**

Araşdırmağa çalışdığımız bu mövzu bir çoxlarına tanış olmayan, bəzilərinin səhvən ekstradisiya (təslimetmə) kimi bildiyi, əslində isə ondan köklü surətdə fərqlənən bir prosesdir. İstər bu sahələrdəki müqavilə hüquq bazası, istərsə də bütövlükdə proseslər bir-birindən tamamilə fərqlənir. Bu mövzuyla məhkum olunmuş şəxslərin verilməsi ilə bağlı prosesə aydınlıq gətirməyə və onun fərqli xüsusiyyətlərini izah etməyə çalışacağıq.

İlk öncə qeyd olunmalıdır ki, bütövlükdə məhkumların cəzalarının qalan hissəsini çəkmək üçün vətəndaşları olduqları ölkəyə verilməsi prosesi dövlətin beynəlxalq müqavilələrlə öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri icra etməsi ilə bərabər, cəmiyyətin bir fərdinin-məhkumun istəyinin reallaşmasına xidmət edir. Bütövlükdə prosesin başlanması və yekunlaşmasının əsasında məhkumun istəyinin, onun öz cəzasını vətəndaşı olduğu ölkədə çəkmək istəyi durur. Bu bəhs etdiyimiz prosesi fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biridir.

Cəza icra hüququnda kiçik bir sahəni əhatə etsə də düşünürük ki, bu prosesin məhz dövlətlər arasında qarşılıqlı yardım prinsiplərinə uyğun, müqavilələrdə göstərilən öhdəliklər əsasında baş tutması, onun digər proseslərdən öz spesifikasiyi ilə fərqlənməsi ona ayrıca bir rəngarənglik verir. Bu sahədə görülən işlərin nəticələrindən bəhs edərkən ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin iradəsi və söyləri nəticəsində ölkəmizə gətirilən ordumuzun zabiti Ramil Səfərovun adı qeyd olunmalıdır. Məhz bu verilmə prosesi «Məhkum olunmuş şəxslərin verilməsi haqqında» 21 mart 1983-cü il tarixli Avropa Konvensiyası çərçivəsində ölkəmizlə Macarıstan Respublikası arasında əməkdaşlığın təzahürüdür.

Məhkumların verilməsi ilə bağlı ötən illər ərzində olan statistik göstəricilərə nəzər yetirilməsi prosesin əhəmiyyətini anlamağa kömək edir. Təkcə son 5 il (2012-2017-ci illər) ərzində 250 yaxın xarici ölkə vətəndaşı cəzasının qalan hissəsini çəkmək üçün öz ölkəsinə təhvil verilmiş, 270 nəfər vətəndaşımız ölkəmizə gətirilmişdir. Göründüyü kimi bu göstərici ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə üzərinə götürdüyü öhdəlikləri uğurla icra etdiyini bir daha göstərir.

Bu sahəni tənzimləyən beynəlxalq müqavilə hüquq bazası mövcuddur. Bu qəbildən ölkəmizin tərəfdar çıxdığı «Azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuşların cəzalarının qalan hissəsini çəkmək üçün təhvil verilməsi haqqında» 06 mart 1998-ci il tarixli Moskva və «Məhkum olunmuş şəxslərin verilməsi haqqında» 21 mart 1983-cü il tarixli Avropa Konvensiyası, o cümlədən bir çox xarici dövlətlərlə ölkəmiz arasında bağlanmış ikitərəfli müqavilələr (İran İslam Respublikası, Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Qazaxıstan Respublikası, Litva Respublikası, Qırğızıstan Respublikası və s.) qeyd olunmalıdır. Qeyd olunan beynəlxalq müqavilələr, eləcə də bu sahədə bağlanmış digər sahələrdə səlahiyyətli orqan qismində məhz Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi çıxış

edir.

Məhkumların verilməsi sahəsində son illər ərzində ölkəmizlə xarici dövlətlər arasında müqavilə hüquq bazasının genişləndirilməsi istiqamətində müvafiq işlər davam etdirilir. Bu sahədə Çin Xalq Respublikası və Pakistan İslam Respublikası ilə bağlanmış ikitərəfli müqavilələri göstərmək olar.

Bu müqavilələr dövlətlərin hüquqi sahədə əməkdaşlığının inkişafına, ədalət mühakiməsinin mənafeyinə və cəza çəkən şəxslərin öz cəmiyyətində normal həyata qayıtmasına xidmət edir, eləcə də məhkum edilmiş şəxslərə vətəndaşları olduqları ölkədə cəza çəkmələri üçün imkan yaradır.

Bəzən təcrübədə bu sahəni tənzimləyən müqavilənin olmamasına baxmayaraq, qarşılıqlı yardım prinsipi əsas götürülərək məhkumların vətəndaşı olduqları ölkəyə verilməsi prosesi həyata keçirilmişdir. Buna misal olaraq, Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında mövcud təcrübəni qeyd etmək olar. Belə ki, Çin Xalq Respublikasından 2007-ci ildə 4 məhkum, 2013-cü ildə isə 1 Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olan məhkum cəzasını çəkmək üçün ölkəmizə gətirilmişdir.

Bu təcrübədən çıxış edərək Azərbaycan Respublikası Səudiyyə Ərəbistan Krallığının vətəndaşı olan 1 məhkumu 2014-cü ildə təhvil vermişdir. Mövcud təcrübənin öyrənilməsi və genişləndirilməsi vacibdir. Bu gələcəkdə yeni sazişlərin bağlanmasına zəmin yaradacaqdır.

Eyni zamanda qeyd olunmalıdır ki, bu prosedən fərqlənən cinayət törətmiş şəxslərin ekstradisiyası zamanı müqavilə hüquq bazası olmadığı təqdirdə və ya müqavilədə ilə tənzimlənməyən məsələlər müqaviləyə zidd olmayan hissədə "Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında Azərbaycan Respublikasının 15 may 2001-ci il tarixli Qanuna əsasən həyata keçirilir. Təəssüf hissi ilə qeyd olunmalıdır ki, məhkumların verilməsi ilə bağlı qeyd olunan hallar mövcud olduqda prosesi tənzimləyən normativ hüquqi baza hələ də mövcud deyildir.

Ümumilikdə bu prosedən danışıldıqda bu sahədə mövcud praktikadan, bu sahəyə dövlətlərin yanaşmasından bəhs olunmalıdır. Bu mənada qeyd edilməlidir ki, dünya praktikasında məhkumların verilməsi ilə bağlı qərarların qəbul edilməsinin müxtəlif mexanizmləri mövcuddur. Bəzi ölkələrdə bu qərarlar inzibati qaydada, necə ki bizim ölkəmizdə qəbul olunur, bəzi ölkələrdə bu qərarlar məhkəmə qaydasında, bəzilərinə isə qarışıq tip mexanizmlərdən istifadə olunur.

Bu cür müxtəlif yanaşma sistemlərinin olması prosesin həyata keçirilməsi zamanı müəyyən çətinliklər yaradır. Bu əsasən prosesin müddətinin uzanması və ya sistem fərqliliyindən irəli gələrək əsassız imtinaların olmasına gətirib çıxarır. Qeyd olunmalıdır ki, hər sistemin özünəməxsus müsbət və mənfi cəhətləri vardır. Bu prosesin ən başlıca məqsədi məhkumun cəzasının qalan hissəsini vətəndaşı olduğu, öz yaxınlarının yaşadığı ölkədə çəkmək istəyinin reallaşması, onun cəzasını çəkəndən sonra cəmiyyətin normal həyata qayıtmasına xidmət etdiyini nəzərə alsaq düşünürük ki, bu prosesin daha sürətli aparılması məqsədəuyğundur.

Hesab edirik ki, bu sahədə inzibati qaydada qərarların qəbul edilməsi prosesin sürətli qaydada həyata keçirilməsinə xidmət edir.

"Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamı ilə ölkəmizdə həyata keçirilən hüquqi islahatların həyata keçirilməsi davam etdirilmişdir.

Sərəncamın əsas məqsədi ölkəmizdə cəza siyasətinə, cinayət qanunvericiliyinə, məhkumların hüquqlarının təminatı məsələlərinə baxışın yenilənməsi, penitensiar sistemin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə dünyada mövcud olan mütərəqqi təcrübələrin tətbiqidir. Bu mövqedən çıxış edərək məhkumların verilməsi prosesinin məhkumların hüquqlarının təminatının reallaşmasına xidmət etdiyini deməyə əsas verir. Xüsusən də Sərəncamda qeyd olunan ölkəmizdəki penitensiar müəssisələrinin yükünün azaldılmasında xarici ölkə vətəndaşları olan məhkumların vətəndaşı olduqları ölkələrə verilməsi ilə bağlı görülən işlər qeyd olunmalıdır. Bu istiqamətdə ölkəmizin İran İslam Respublikası arasında görülən işlər xüsusilə qeyd oluna bilər.

Adıçəkilən Sərəncamdan irəli gələrək ölkəmizdə məhkumların verilməsi məsələsinin tənzimlənməsi ilə bağlı Ədliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının 15 fevral 2017-ci il tarixli 3-N nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslərin cəzanın

qalan hissəsinin çəkilməsi üçün Azərbaycan Respublikasına qəbul edilməsi ilə bağlı icraat qaydaları” qəbul olunmuşdur. Həmin normativ sənədə əsasən bu sahədə Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar xidməti səlahiyyətli orqan qismində çıxış edir. Lakin, xarici dövlətlərlə yazışmaların aparılması vəzifəsi nazirliyin Beynəlxalq idarəsinin üzərinə düşür. Dünya praktikasına nəzər yetirdikdə görürük ki, bir qayda olaraq bu proses məhz dövlətin beynəlxalq müqavilələr üzrə səlahiyyətli orqan qismində müəyyən olunan mərkəzi icra hakimiyyəti orqanın beynəlxalq qurumları vasitəsilə həyata keçirilir. Düzdür məhkum olunan şəxsin gətirildikdən sonra onun üzərində nəzarəti həyata keçirəcək qurumun gətirilmə ilə bağlı rəyinin alınmasının vacib olması danılmazdır, lakin bütövlükdə bu prosesin ölkənin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə üzərinə götürdüyü öhdəlikləri icra etməsinin vacibliyi nəzərə alınmalıdır.

Xüsusilə vurğulanmalıdır ki, bu ölkəmizdə bu sahədə qəbul olunmuş ilk normativ hüquqi sənəddir. Əvvəllər bu proses ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq, bu sahədə formalaşmış təcrübəyə əsaslanmaqla həyata keçirilirdi. Hazırda həmin qaydalara əsasən, xarici dövlətlərdə cəza çəkən vətəndaşlarımızın ölkəmizə qəbul edilməsi prosesi tənzimlənir. Digər tərəfdən ölkəmizdə cəza çəkən xarici ölkə vətəndaşlarının öz ölkələrinə verilməsi ilə bağlı müvafiq prosedur qaydaları hələ də qəbul edilməmişdir. Gələcəkdə prosesin bu hissəsini tənzimləyən normativ hüquqi aktın hazırlanması və qəbulu, bu sahədə formalaşan təcrübənin milli qanunvericiliyə əsaslanmaqla tətbiqinə gətirib çıxardacaqdır.

Bu prosesdə əsas mərhələlərdən biri kimi məhkumların verilməsindən sonra onlar barəsində xarici dövlətdə çıxarılmış məhkəmə qərarlarının tanınması və icrası qeyd olunmalıdır. Məhz bu anlamda demək olar ki, ölkəmizdə xarici dövlətlərdə ölkə vətəndaşları barədə çıxarılmış hökmlərin tanınması, cinayət qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması və icrası yalnız bu yolla həyata keçirilir. Düzdür bu məqamda qeyd olunmalıdır ki, ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq hüquqi yardımla bağlı bəzi müqavilələrdə (Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquq münasibətləri haqqında 22 yanvar 1993-cü il tarixli Minsk, Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquq münasibətləri haqqında 7 oktyabr 2002-ci il tarixli Kişinyov və s.) müqavilələrdə hökmlərin cinayət nəticəsində vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi hissəsində tanınması nəzərdə tutulub. Lakin bütövlükdə hökmün tanınması və icrası yalnız məhkumun verilməsi ilə bağlı proses başa çatdıqdan sonra həmin hökmün məhkəmə qaydasında tanınması üzrə həyata keçirilir.

Əvvəllər bu tanınma prosesi praktikadan irəli gələrək Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi tərəfindən həyata keçirilirdisə artıq, “Azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslərin cəzanın qalan hissəsinin çəkilməsi üçün Azərbaycan Respublikasına qəbul edilməsi ilə bağlı icraat qaydaları” əsasən bu sahədə səlahiyyətli məhkəmə (Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi) müəyyən olunmuşdur.

Tanınma prosesindən danışarkən daha bir məsələni qeyd etmək yerinə düşərdi. Belə ki, ekstradisiya prosesindən fərqli olaraq tanınma prosesinin prosessual qaydaları Cinayət-Prosessual Məcəlləsində öz əksini tapmamışdır. Bu sahədə müvafiq qanunun olmaması ilə bərabər tanınma ilə bağlı prosessual qaydaların da mövcud olmaması müəyyən problemlər yaradır.

Bildiyiniz kimi, məhkəmə (Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi) tərəfindən cinayət törətmiş şəxslərin təslim edilməsi (ekstradisiyası) ilə bağlı məsələlərə ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə, o cümlədən “Cinayət törətmiş şəxslərin verilməsi (ekstradisiya) haqqında Azərbaycan Respublikasının 15 may 2001-ci il tarixli Qanununa əsasən, Cinayət-Prosessual Məcəllənin tələblərinə uyğun olaraq baxılır.

Praktikada məhkəmələr tərəfindən çıxarılan tanınma ilə bağlı qərarlarda bəzən törədilən əməlin milli qanunvericiliyə uyğunlaşdırılması zamanı eyni cinayət əməli ilə bağlı fərqli cəza müddətlərinin müəyyən edilməsi hallarına rast gəlinir. Məhkəmələr həmin qərarları əsasən Cinayət-Prosessual Məcəllənin 520-ci (Hökmün və ya məhkəmənin digər yekun qərarının icrası qaydasında məsələlərə dair müraciətlərə məhkəmə iclasında baxılması), 521-ci (Xarici dövlətlərin məhkəmələrinin hökmlərinin və ya digər yekun qərarlarının icrası qaydası) maddələrinə və beynəlxalq müqavilələrin tələblərini rəhbər tutaraq qəbul edirlər.

Düşünürük ki, bu sahədə də aparılan islahatların genişlənməsinə və mövcud beynəlxalq

təcrübədən istifadə etməklə həm bu sahədə qanunun qəbul olunmasına, eləcə də ölkə vətəndaşları olan məhkumların ölkəmizə qəbul edildikdən sonra onlar barəsində xarici dövlətdə çıxarılmış məhkəmə qərarlarının tanınması ilə bağlı prosessual qaydaların cinayət prosessual qanunvericiliyə daxil edilməsinə ehtiyac duyulur.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsi. “Digesta” nəşriyyatı, Bakı, 2018
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsinin Kommentariyası. “Digesta” nəşriyyatı, Bakı, 2016
3. “Azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olunmuş şəxslərin cəzanın qalan hissəsinin çəkilməsi üçün Azərbaycan Respublikasına qəbul edilməsi ilə bağlı icraat qaydaları.
4. “Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcrid etmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 fevral 2017-ci il tarixli Sərəncamı.
5. Beynəlxalq hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər (normativ sənədlər toplusu). “Digesta” nəşriyyatı, Bakı, 2007
6. Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsi. “Digesta” nəşriyyatı, Bakı, 2018
7. “Məhkum olunmuş şəxslərin verilməsi haqqında” 21 mart 1983-cü il tarixli Avropa Konvensiyası.
8. “Azadlıqdan məhrum etməyə məhkum olunmuşların cəzanın qalan hissəsini çəkmək üçün təhvil verilməsi haqqında” 6 mart 1998-ci il tarixli Moskva Konvensiyası.